

Colecția ION VANCEA

Credințe și obiceiuri de Anul Nou

Fetele bătrâne, care o rămas nemăritate, în noaptea de Anul Nou s-adună mai multe la o casă și își ursăsc să le zie pețitori. Văzând că o trecut un an și tăt nu s-o măritat, se roagă și la lună și la stele, și la doamna mătrăgună - numa să se mărite.

Înt-o sară de Anu Nou, demult, s-o adunat mai multe fete să vadă mărita-s-or pe la anu. Zice una:

- Hai să facem *bofi*!

Tăte o făcut bofi din aluat și i-o pus la fiert. După ce i-o scos din oală, i-o dat să mânânce mățu. Care boț îl mânca, erau numiți pe fiecare fată, aceea s-a mărita.

Apoi o ieșit afară și s-o dezbrăcat, numa în stan o rămas, să se roage la *mătrăgună* și la *soc*. Pun mătrăguna jos, se prind tăte de mână și se învârtesc pe lângă ie și zic:

Mătrăgună, doamnă bună,
Mărită-mă peste-o lună,
De nu-n asta, -n ceialaltă,
Mărită-mă după-olaltă
Că dacă mi-i mărita

Și la joc duminica!
Dacă nu mi-i mărita
Cu cuțitu te-oi tăie
Și în foc te-oi arunca
Și-n cenușă ti-i pefa'!

Te-oi cinsti și te-oi purta

Apoi se duceu *la apă* și...da' cât nu urseu până dimineață!

Ascultau încotro or auzi *cocoșii cântând*, ziceu că acolo s-or mărita.

Apoi se leagă la ochi cu o pânzătură și *numără parii din gard*, de la nouă înapoi. Zic: nu-i 9, nu-i 8, nu-i 7, nu-i 6, nu-i 5, nu-i 4, nu-i 3, nu-i 2, nu-i 1; aiesta-i! Dacă paru din gard i drept și frumos, apoi zice:

A si mândru și frumos

Și cu mine drăgăstos!

Dacă paru-i strâmb, zic:

Cine-n cale mi l-o scos

Așe mic și brihănos!

Mai către dimineață, zin feciori și le pun un *moș* în soc, făcut din bulendre. Ele sar să-l ieie de-acolo, să nu vadă vecinii.

Mai vin și feciori îmbrăcați în moși și strigă:

- Unteșu, îmi dai una din fete mie?

Li se răspunde că nu, că fetele nu-s de nasu lor. Feciorii răspund:

- Apoi, dacă nu mi-o dai

Pune-o ciuhă în mălai

Că-i de patruzeci de ai!

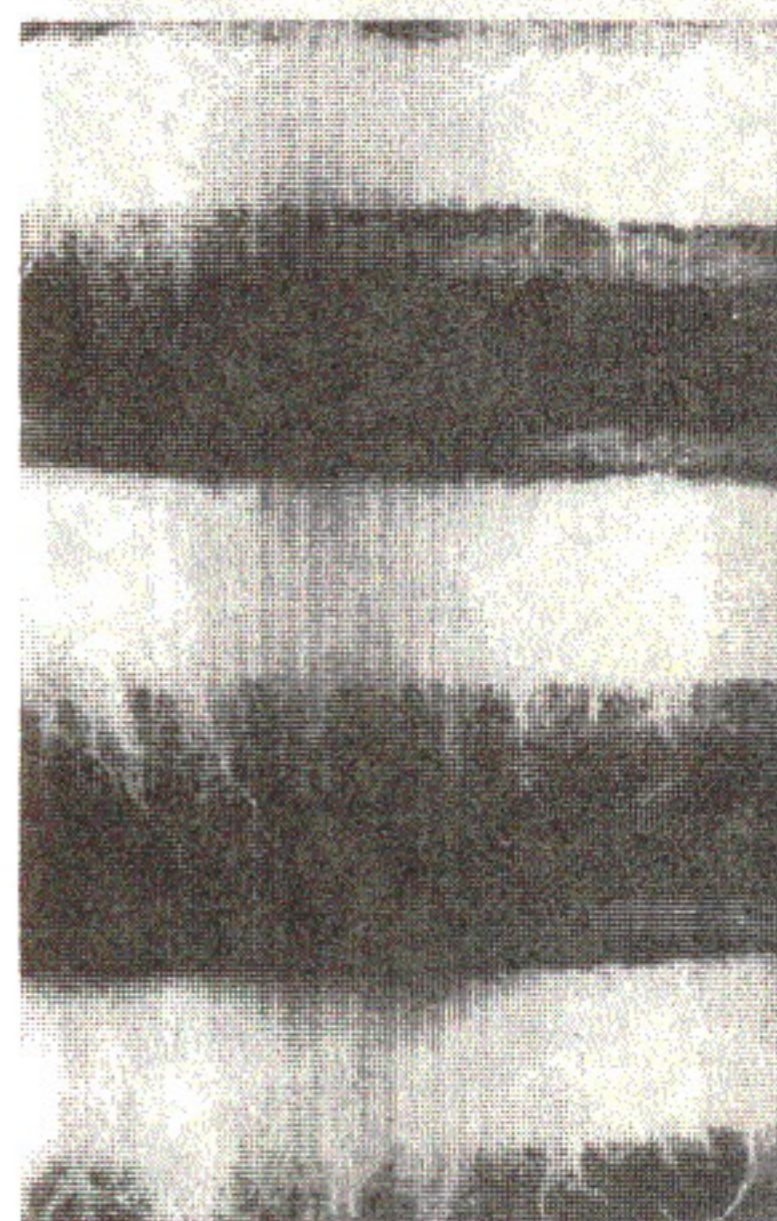
De la Anuța Fodoruț, 50 ani, 1972, Vadu Izei

Foto: Ioan Nădișan - Colindători din Săliștea de Sus, 1969

Cum ți-i fapta,
Și răsplata.

Colecția AUGUSTIN MICU, Cicărlău, 2002

Jupâneasă și nănașă,
Bună găzdoaie la casă.

Colecția ION VANCEA, Petrova.

De la Ioana Savu, 42 ani, 1972

1429.

Sii voioasă, tu mireasă,
Batăr meri pe socri-n casă

Că socrii trebe cinstiți
Mai bine ca pe părinți.

Colecția ION VANCEA, Petrova.

De la Ioana Savu, 42 ani, 1972

1430.

Mireasă, mirele tău

Mult i mut și handralău
Și-i păcat ca să-l ibdești

Dacă-ășe frumoasă ești.

Colecția ION VANCEA, Petrova.

De la Ioana Savu, 42 ani, 1972

1431.

Nu te supăra, mireasă,

Că bota-i la mire-acasă

Și-i cioplită-n patru dungi

Cât îs spatele de lungi.

Colecția ION VANCEA, Petrova.

De la Ioana Savu, 42 ani, 1972

1432.

Hei, tu, dragă de mireasă,

Până-ai fost la mă-ta-acasă

Mă-ta te culca pe țol -

Te scula la prânzișor;

Străinii te-or culca-n brață -

Te-or scula de dimineață

Și mai cu grijă-i trăi

Dacă-i vré găzdălui.

Colecția ION VANCEA, Petrova.

De la Maria Raț, 45 ani, 1972

1433.

Miresucă ca ș-un struț,
Ie-ț gându de la drăguț,
Miresucă, struț de flori,
Ie-ț gându de la feciori
Și ți-l pune la bărbat
Că cu el te-ai cununat.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Maria Raț, 45 ani, 1972

1434.

Tu, mireasă, tu, tu, tu,
Bine ți-o cântat cucu
Că te-o luat cine-ai vrut tu;
Să-m cânte și mie-așé
Să mă ieie cine-oi vré -
Doamne, bine mi-a păré.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Irina Petrovai, 33 ani, 1972

1435.

Plângi tare, mireasă, -amu
Că ți-i gata juguțu
Numa să-ț bagi căpuțu.
Și ți-i băga capu-n jug
Și nu li-i scoate mai mult,
Și ți-i băga capu-n ham
Și nu li-i scoate șohan.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Maria Raț, 45 ani, 1972

1436.

Plângi tare, mireasă, -amu
Și de-acoale, altu nu
Că așé-i frumos, să plângi
Când te duci de la părinți.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Irina Petrovai, 33 ani, 1972

VIOREL ROGOZ

Obiceiuri, rituri, credințe din Ținutul Codrului (II)

Mesajul unui gest eliberator "de dezlegare" îl descifrăm și în practica magică a *deznodării vițelor de vie*, în noaptea Anului Nou¹. Mlădițele celor nouă butuci de viță se substituie unor pețitori de înaltă origine socială, ("d'e d'ită"), plini de vitalitate și aducători de rod peste an.

Răspândită era în noaptea Anului Nou și practica magică a *descântatului apei* din vale. În desfășurarea ei s-au conservat puternice elemente dintr-un străvechi cult al apelor. În Cuța, fetele mergeau la vale și se spălau "de ură, / de ți-pătură". Își scoteau "pindileul" și, "goale", o invocau pe Maica Sfântă, de 9 ori, tot de-atâtea ori stropindu-se cu apă și recitând: "Doamn'e, Marie, Maică Sfântă, / Așé și tragă pețitorii / Cum trage pind'ileu după pt'ele."²

Prezența apei în riturile de căsătorie "avea rosturi de propițiere și rol profilactic."³

Într-un descântec cunoscut atât în Codru cât și în Oaș, Sălaj, Năsăud, ritual acvatic se asociază cu invocarea lui Vasile cel Mare, patronul sărbătorii Noului An.⁴ La o cât de sumară privire, se observă, în expresia directă a descântecului, dorința ardentă a fetei de a se integra cu orice preț în viața colectivității, oricare ar fi calitățile celui "ursit". Faptul că zeitatea apare "tărcată" s-ar putea explica prin existența, în cadrul jocurilor cu măști de altădată, a unui personaj reprezentând pe Sân-Văsâi.

Bazat pe cultul magic al apei și mizând pe puterile propițiative ale acesteia, s-a practicat în zorii zilei de Anul Nou și *descântecul fântânii*. Fata de măritat, dornică de frumusețe și trecere în rândul obștii, rostea, aplecată deasupra apei din fântână, o invocație, emanând un păgânism inoculat cu elemente creștine⁵. Credința în marea putere de sugestie a nopții de Anul Nou a generat și obiceiul premarital al *oglinzii viitorului soț într-un pahar*. Vraja are loc în clipa schimbării calendaristice "dintre ani". Atunci, la miezul nopții, candidata la măritiș ia un pahar cu vin în care aruncă un inel de aur. Rostește o rugăciune, o singură dată, în timp ce privește, concentrată, într-o oglindă. Acolo trebuie să apară chipul mult dorit al celui ursit.⁶ Puterea de "destăinuire" o are, desigur, inelul ale cărui rosturi nupțiale sunt bine cunoscute. În viața curentă el sugerează "starea" de om împlinit, căsnicia.

Alte procedee magice cu finalități prenupțiale și augurale sunt legate de prezența "crâșnicilor" și a "Bobotezei". Unul din cele mai frecvente episoade, legate de această sărbătoare a Epifaniei, urmărește atragerea unui număr cât mai mare de pețitori, la casa cu fată de măritat. E un nou moment din viața satului în care observăm colaborarea religiei cu magia. *Busuiocul* (*Ocimum basilicum*) rupt din "strop'itoru popii" și dăruit fetei, va face ca pețitorii s-o caute pe posesoarea miraculosului talisman, într-o stare tot atât de febrilă cum apăsarea în ochii colectivității procesiunea crâșnicilor care străbăteau grăbit ulițele satului.⁷

În Bârsăul de Jos preotul presăra în capul fetelor "sămânțucă" de busuioc și le descântă.⁸

În Cuța, busuiocul, luat la Bobotează din "struț", era dus la biserică și lăsat lângă cruce. Fata credea că-n felul acesta va fi "văzută".⁹ Crucea era în față, deci la loc de cinste și, prin contagiune, în imaginația omului arhaic, același

Ustură-mă, rău mă doare, Dacă-l bagă, bine-mi pare.

(Cercelul)

statut dobânda și busuiocul, depus alături, ca și deținătoarea acestuia, căreia, pe cale magică, i se transmitea favorul.

În riturile de aducere a peșitorilor, la Bobotează, apăreau ca elemente dinamizatoare "ițele" de la război și "spata". Prin funcția pe care o îndeplinesc la țesut ("ițele fac rostul, iar spata bate firul") aceste accesorii au creat în imaginația populară un model deplin a ceea ce e lipsit de tihnă, de răgaz, a ceva ce se zbate mereu. Într-o stare asemănătoare se credea că vor fi viitorii peșitori, până la descinderea în casa fetei care a reușit să îndeplinească cu bine ritul.¹⁰

Cortegiul crijnicilor, în unele locuri, vrăjea obiectul de podoabă cel mai drag fetelor: *mărgelele*¹¹. Așezate sub prag, la intrarea preotului și însoțitorilor săi, se credea că acestea dobândesc puterea miraculoasă de-a atrage peșitorii¹².

Boboteaza oferea și cadru propice unor practici magice divinatorii, bazate pe puterea revelatorie a visului. Se face din nou *pâine rituală* ca în șezătoare sau la Indrei. Ustensilele folosite trădează un mare grad de vechime a practicii. Unitatea de măsură a făinii era "găuacea de nucă". Întreg "botoloșul" (cocoloș) trebuia să conțină "9 găuăci de nucă" (8 făină + 1 sare). Când cocea aluatul, protagonistul îl împungea cu acul și rostea cuvintele unui descântec.¹³ Pâinea rituală, jumătate o mânca și jumătate o lăsa pentru orânda care "venea" în vis să-i dea apă. Visul putea să aibă un spectru mai larg. Dacă apărea imaginea unui "iepuoi" ori "om" se interpreta că fata se mărită în anul acela, întrucât a venit "peșitorul"¹⁴. Condiția de reușită a practicii e legată, și de data aceasta, de un act de prohibiție: fata nu are voie să mănânce nimic în ajunul Bobotezii.¹⁵

Într-o variantă din Cuța, "botoloși" (pâinea sărată) se puneau în oală la fiert.

Dacă "săreau" afară din oală, era semn că fata care "și-a făcut" se va mărita.¹⁶ După unii autori, "turtița" aceasta de pâine, coaptă ritual, la anumite zile prielnice (Boboteaza, Indreiu), "semnifica" bogăția și bunăstarea celui ursit să-i fie soț fetei care-și făcea de mărit.¹⁷

Între practicile magice de obținere a visului e implicat, la un moment dat, însuși preotul satului. Episodul¹⁸ ne sugerează funcții străvechi, undeva în protoistorie, ale vrăciului, preot și doctor, alături de căpetenie supremă a tribului. Prin puterea miraculoasă a *agheasmei*, spațiul camerei a fost readus într-o stare propice magiei albe. Fata care a ajuns să își va face așternutul cu căpătâiul în locul unde a stropit preotul mai întâi (loc pe care l-a însemnat). Astfel, prin ritul creștin al botezului, s-a creat "spațiu de acțiune" exercitării puterii magice. Această intercondiționare între religie și magie, poate fi surprinsă, nu arareori, și în cazul magiei negre, acolo unde agenții magici apelează la forțele "malefice" care, potrivit concepției primitive, populează universul imperceptibil.

Repertoriul practicilor magice "de mărit", specifice Anului Nou și Bobotezei, este deosebit de vast. Amploarea lui dovedește că măritișul ocupă un loc central în viața satului, constituie un moment de răscruce pentru individ. Un exeget al istoriei religiilor spunea: "Omul nu devine un adevărat om, adică om original, decât când realizează pe pământ unirea conjugală. Este un ecou al străvechii funcțiuni mistice a căsătoriei".¹⁹ Un om neîmplinit, un fecior sau o fată bătrână, se integrează totdeauna cu dificultate în viața satului. Mai mult, el reprezintă pentru colectivitate chiar un pericol potențial. Celibatarul nu poate fi acceptat pentru că nu-și asigură moștenitorul numelui (neamului). Multe societăți consideră un celibatar ca un adult incomplet.²⁰ În Codru astfel de persoane sunt desconsiderate. Ele pot stârni cel puțin mila.²¹

De multe ori feciorii "rămași" sau fetele bătrâne devin obiect al ironiilor colectivității. Ironiile iau însă, în multe împrejurări, forma unor obiceiuri aspre. Astfel, celor rămași necăsătoriți li se pun la Anul Nou sau Bobotează

1437.

Mireasă, de-amu nainte
Drumurile ți-s oprite,
Numa tri ți-s năpustite:
La fântână după apă,
În grădină după ceapă
Și la mama câteodată
Când îi si mai supărată
Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus
De la Anuța Iuga, 50 ani, 1989.

1438.

Mireasă, de-amu nainte
Drumurile ți-s oprite,
Numa tri ți-s dezlegate:
La fântână după apă,
Și-n grădină după ceapă
Și la mă-ta câteodată
Când îi si mai supărată
Colecția ION VANCEA, Sarasău.
De la Anuța Boja, 45 ani, 1972.

1439.

Miresucă, struț tomnit,
Gată-te-amu de pornit
De la mamă la iubit,
Miresucă, struț gătat,
Gată-te-amu de plecat
De la mamă la bărbat.
Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus.
De la Anuța Iuga, 50 ani, 1989.

1440.

Să trăiești, mireasă blândă,
Că ești tânără și mândră,
Să trăiți, s-aveți noroc
Ca sămânța-n busuioc,
Să trăiți, s-aveți tigneală
Ca sămânța-n grâu de vară.
Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus.
De la Anuța Iuga, 50 ani, 1989.

Fiecare pasăre pre limba ei ptere.

1441.

Taci, mireasă, nu mai plânge
Că cu lumea nu-i învinge:
A-nvinge lumea cu tine,
Până când te-or pune bine.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Maria Raț, 45 ani, 1972

1442.

Măieran în colțu mesii,
Mândru plâng ochii miresii;
Las' să plângă cât de tare
Că mila măicuții sale
Niciodată n-o mai are.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Maria Raț, 45 ani, 1972

1443.

Frunză verde lemn domnesc
Să horim ardelenescu,
Să ne-nvârtim roată-n casă
Să povățuim mireasa
Și să-i spunem câteodată
Cât de bine-i măritată.
Măritată încă-i bine -
Da' nu sie după cine,
Măritată bine-i tare -
Da' nu sie după care.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Maria Raț, 45 ani, 1972

Strigături la părinți

1444.

Hai, mamă, să-mi ieu iertare
Că-s în ceasu de plecare
Cu străinii pe o cale -
Mi-a si bine, mi-a si rău,
Ști-m-a bunu Dumnezeu.

Colecția ION VANCEA, Petrova.
De la Irina Petrovai, 33 ani, 1972

“peșitori”, niște măști din paie și cârpe, așezate pe vârful casei, al șurii, sau pe cumpăna fântânii.

În Corni “moșu’ d’e paie” purta “ciucuri răi”, “șopă re”, “clop rău”, “t’ipă-n gură” și o inscripție “d’int-on popț’iroș gros”, ca “o țadulă pă t’ept”, pe care scria că este “peșătoriu lui cutare”.²² În Bârsăul de Jos îl făceau “cât-on om d’e mare”. Puneau două lemne în cruce, învârteau pe lângă ele paie, le îmbrăcau apoi “în stramță” și-i fixau pe cap căciulă. Între picioare îi închipuiau “tăt’e sarsanauăle și să cunoască că-i bărbat”.²³ Îl agățau într-un loc greu accesibil, probă de iscusință și curaj din partea depunătorului (un flăcău isteț, sau mai mulți). Uneori, gazda vizată nu putea scăpa de “mit’ihău” decât după o săptămână, neputând nici să-l doboare cu o “jordă”, nici să-i dea foc. Trebuia să caute în pădure sau pe la neamuri o rudă suficient de lungă cu care să demoleze apariția stranie cu renume herostatic din vârful dudului, cireșului sau nukului.²⁴

În Giurtelec “păpușă” sau “motohalita” purta o inscripție pe care apărea numele unei persoane batjocorite în sat sau despre care se știa că întreține legături ascunse cu cel vizat.²⁵

Nu e lipsit de semnificație nici faptul că aceste avertismente ale colectivității sunt situate într-un cadru temporal cu puternice valențe sacrale. Prin gesturi rituale tradiționale, comunitatea sătească își exprimă dezaprobarea față de lipsa de integrare a unora din membrii săi.

Aceste atitudini rituale au un mesaj cunoscut, ce se reduce, în cele din urmă, la o puternică apostrofă. Practic, obiceiul a dispărut în ultimii ani, ceea ce se poate, de altfel, observa cu ușurință în folosirea formelor verbale de trecut, de către informatori.²⁶

Prin ritualul acestor “păpuși” sau “mit’ihăuă”, comunitatea săvârșea și un act justițiar: își sancționa public indivizii care se abăteau de la legile nescrise ce reglau raporturile dintre indivizi. Iar căsătoria era considerată o etapă legitimă obligatorie pentru împlinirea omului și a destinului său pe pământ.

1. Crasnai Maria, n. 1951, Cuța, SM, 1977.

2. Crasnai Maria, n. 1951, Cuța, SM., 1977.

3. V. Mihai Pop, Obiceiuri tradiționale românești, 1976, p. 145.

4. “Sân Văsăi târcat / Dă-mn’i, doamn’e, bărbat / Hic ci’ d’e blăstămat / Numa-s-aibă clop în cap. / Si păru pă-n clop să-i iasă / Numa să mă fac n’evastă”. De la Rogoz Onuț, n. 1888, (Uănuțu D’iord’ikii), Giurtelec, SM., 1973. Obiceiul se înrudește cu cel al aducerii apei de la “produh”, în zona Năsăudului v. Nicolae Bot, op. cit., p. 328.

5. “Bună d’emine’ ața, apa leuroasă, (o mai bin’e «liordănoas’ă» precizează informatoarea) – Sănătat’e bună, fată frumoasă. / Io am vin’it apă leuroasă. / Să mă spăl și h’iu frumoasă. / Că mă aflai d’e mîn’i legată / D’e pt’icioare înt’ebd’ecată. / D’e tăț feciorii satului uitată. / Mă plânșăi, mă văietai / N’ime-n lume nu m-aud’e / Numa Maica Sfântă, d’in Poarta Cerului / D’-a dreapta Tatălui: / - Ce t’e plângi, ce t’e vaieț? / - Cum nu m-oi plânge? / Cum nu m-oi văieta? / Că mă aflai d’e mân’i legată, / D’e pt’icioare-nt’ebd’ecată / - Nu t’e plânge / Nu t’e văieta / Că d’e mâna dreaptă apuca-t’-oi / Mândră și frumoasă face-t’-oi / În mn’ijlocu danțului arunca-t’-oi! / La tăț feciorii și le pai / Floare d’e d’ișin înd’ișin’it / În mn’ijlocu satului răstăd’it. De la Burnea Florica, n. 1906 (Femeieț lui Ioanașu Burn’oaii), Giurtelec, SM., 1978. Încercând să descifrăm sensul expresiei din primul și al treilea vers apă leuroasă, informatorii nu au putut oferi decât explicații ipotetice. Alexandru Rosetti, după Ion Mușlea, explică: “limpede”, “mândră” (vezi Limba descântecelor românești, Buc., Ed. Minerva, 1975, p. 33). La rândul-ne am căutat o posibilă etimologie. Am sesizat că expresia a mai fost înregistrată în Chelița (sud-estul zonei Codru), Reteag-Bistrița și Rașu-Oaș, deci pe o arie aflată sub influența de nord a romanității. Forma însăși neevoluată a cuvântului ducea spre o eventuală “aqua laevulosa” (din latină: l > r, o > oa). Dar cele mai competente dicționare latine nu înregistrează termenul “laevulosa”. Însă toate menționează că adjectivul “laevus-a, -um”, pornind de la limbajul augurilor, a dobândit, în antichitatea romană, sensul de “aducător de noroc”, “de bun augur”. Pentru a identifica o posibilă derivare laeva laevula laevulosa, am apelat la latina vulgară, consultând “Corpus Inscriptionum Latinarum”. Am descoperit, astfel, forme adjectivale de tipul “parvulosa”, adică, de la diminutivul lui “parvus-a, -um”, care este “parvulus-a, -um” s-a ajuns la parvulosus, -a, -um, printr-o a II-a derivare. Procedul este frecvent și astăzi în limbajul țăranilor din Codru. Mamele își alintă odrasla din scutece, adresându-se celorlalți: “N’e uități-vă la ie, ce mn’icucă-i!” Adică de la mică a devenit micuță și apoi micuțică. Fata care dorea, din tot sufletul, ca apa să-i înlesnească măritișul, a alintat-o cu gingășie “apă leuroasă” – “aqua laevulosa”. Cf. Viorel Rogoz, Oașul – străveche vatră etnolingvistică, în “Cronica sătmăreană”, nr. 5700, aprilie 1988, p. 2.

6. Rogoz Eugenia, n. 1953, (Jenika Văsălikii Petrii lui Kifor), Giurtelec, SM., 1973; Struț Clara, n. 1935, Iegeriște, SM., 1977.

O lași din sat
Ca să facă vânt.

Colecția AUGUSTIN MICU, Cicărlău, 1984.
De la Maria Măgureanu, 78 ani.

(Beșina)